

بررسی عملکرد شرکتهای تعاونی تولید روستایی استان همدان

سیاوش روحانی*

ژوئیه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

چکیده

پس از اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۲ نظام بهره‌برداری خرده مالکی در بخش کشاورزی نظام غالب گردید. در این نظام میانگین مساحت مزرعه ۵/۵۹ هکتار بود که از چند قطعه زمین پراکنده آبی و دیم تشکیل می‌شد. بنابراین کوچکی مساحت مزرعه و پراکندگی زمینهای آن عامل محدود کننده توسعه بخش قلمداد شد و برای رفع آن اقدامات مختلفی به عمل آمد که از آن جمله تشکیل شرکتهای سهامی کشاورزی و تعاونیهای تولید روستایی و همچنین راه‌اندازی مشاعها در سالهای پس از انقلاب اسلامی است که هیچ یک از این اقدامات نتوانست به اهداف

* مربی دانشکده کشاورزی، دانشگاه بوعلی سینا همدان.

خود دست یابد یا فرصت کافی برای انجام این کار را در اختیار نداشت. از اواخر دهه ۶۰ بار دیگر تشکلهای کشاورزی مورد توجه قرار گرفت و از اوایل دهه ۷۰ شرکتهای تعاونی تولید روستایی به سرعت گسترش یافت. براساس سیاستهای اعلام شده وزارت کشاورزی رفع محدودیتهایی مانند خرد و پراکندگی اراضی، توسعه مکانیزاسیون، افزایش بهره‌وری عوامل تولید و توسعه پایدار منابع آب و خاک کشور در اختیار تعاونیهای تولید روستایی گذاشته شد بنابراین موفقیت یا موفق نشدن این نظام بهره‌برداری، نقش عمده‌ای در توسعه بخش کشاورزی و اقتصاد ملی خواهد داشت و به دلیل این عملکرد تعاونیهای تولید روستایی استان همدان مورد مطالعه قرار گرفت.

این مطالعه نشان می‌دهد که تعاونیها در امر یکپارچه‌سازی زمینهای خرد و پراکنده و تغییر نظام بهره‌برداری از نظام خرده مالکی به نظام اشتراکی و انجام فعالیتهای گروهی ناموفق بوده است ولی در امر توسعه مکانیزاسیون، بهبود روش آبیاری، افزایش بهره‌وری عوامل تولید رواج بذر اصلاح شده و بهبود روش بهره‌برداری به موفقیت‌های نسبی دست یافته است. مشکل عمده شرکتهای راه‌اندازی شده سودآور نبودن فعالیتهای اقتصادی آنهاست که خود اتکایی مالی این شرکتها را زیر سؤال برده است. دستیابی نداشتن به هدفهای یکپارچه‌سازی اراضی و کار گروهی و همچنین نبود خوداتکایی مالی شرکتها از یک سو و تغییر شدید شرایط اقتصادی اجتماعی مملکت نسبت به زمان تصویب قانون شرکتهای تعاونی تولید روستایی در ۱۳۴۹/۱۲/۲۴ از سوی دیگر بازبینی عمیق و همه جانبه‌ای را در قوانین جاری و وضع قوانین جدید که متناسب با شرایط روز کشور بوده و دستیابی به هدفهای شرکتها را میسر سازد ضروری نشان می‌دهد.

در این مطالعه پس از بررسی سوابق و مطالعات کتابخانه از روی آمارگیری دو مرحله‌ای، ۱۲ شرکت از ۱۸ شرکت راه‌اندازی شده به ترتیبی انتخاب شدند که هر شرکت دست کم سه سال سابقه کار داشته باشد همچنین در هر شهرستان حداقل یک شرکت بررسی شود. جهت طبقه‌بندی داده‌ها و تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از روشهای آماری تجزیه واریانس

بررسی عملکرد شرکت‌های ...

استفاده شد و عملکرد محصولات کشاورزی در شرکت‌ها و روستاهای شاهد با استفاده از تکنیک‌های اقتصادسنجی مقایسه شد.

در این مطالعه از نرم‌افزارهای TSP و SPSS استفاده شده است.

مقدمه

یکی از مشکلات به جای مانده از اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۲، مسئله خرد و پراکندگی زمین‌های کشاورزی کشور است. براساس آمارگیری کشاورزی سال ۱۳۶۷، میانگین مساحت هر بهره‌برداری ۵/۵۹ هکتار است که از این مقدار ۱/۸ هکتار آبی و ۳/۷۹ هکتار به صورت دیم است افزون بر آن تعداد قطعات زمین هر واحد بهره‌برداری بین ۶/۵ تا ۲۵/۸ قطعه در استان‌های مختلف متفاوت است. گفتنی است که به دلیل کمبود منابع آب، هر ساله سهمی از زمین‌های آبی کشور به صورت آیش رها می‌شود. کوچک بودن مساحت سرانه زیر کشت سالانه و تعداد قطعات پراکنده زمین به همراه روش‌های بهره‌برداری سنتی و کمبود سرمایه از عوامل مهم بازدارنده توسعه بخش کشاورزی محسوب می‌شود. به همین دلیل پس از اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۲ اقداماتی جهت رفع این کمبودها به عمل آمد که راه‌اندازی شرکت‌های سهامی کشاورزی و تعاونی‌های تولید روستایی از آن جمله است.

در سال‌های بعد از انقلاب شرکت‌های یاد شده منحل شد و در عوض مشاعها به وسیله هیئت هفت نفره زمین راه‌اندازی شد که دستاورد چندانی به همراه نداشت. در آخرین سال‌های دهه ۶۰ دوباره بحث نظام بهره‌برداری در بخش کشاورزی مورد توجه واقع شد و از دهه ۷۰ تأسیس شرکت‌های تعاونی تولید روستایی بار دیگر در دستور کار وزارت کشاورزی قرار گرفت. تعداد شرکت‌های به ثبت رسیده تا آخر سال ۱۳۷۵ به ۴۱۰ واحد رسید که ۹۹۳۹۴ نفر عضو و ۱۵۷۰۹۷۲ هکتار از زمین‌های کشور را زیرپوشش داشته است که از این مقدار ۱۱۵۲۲۸۲ هکتار را زمین‌های کشاورزی کشور در سال ۱۳۷۵ اگر کل زمین‌های کشاورزی کشور در سال ۱۳۷۵ را ۱۸ میلیون هکتار در نظر بگیریم، معادل ۶/۴ درصد آن زیرپوشش شرکت‌های تعاونی تولید

روستایی قرار گرفته است. با توجه به سیاستهای اعلام شده وزارت کشاورزی، به نظر می‌رسد این ارقام رو به گسترش خواهد بود بنابراین تعاونیهای تولید روستایی در آینده به یک نظام مهم بهره‌برداری در بخش کشاورزی تبدیل می‌شوند در آن صورت این نظام از زوایسه‌های مختلف، بخش کشاورزی را تحت تأثیر قرار خواهد داد. با توجه به اهمیت این نظام بهره‌برداری، شرکتیهای تعاونی تولید روستایی استان همدان مورد مطالعه قرار گرفته تا عملکرد آن ارزیابی شود.

روش تحقیق

پس از مطالعات کتابخانه و شناخت مقدماتی جامعه آماری مورد مطالعه، موضوع مورد مطالعه به دو بخش تقسیم شده، بخش نخست چگونگی شکلگیری و تأسیس شرکتها و بخش دوم ارزیابی عملکرد آنهاست. برای هر بخش پرسشنامه‌های لازم تنظیم شده همچنین پرسشنامه‌ای نیز به عنوان نظرخواهی از کشاورزان عضو شرکتها طراحی شد.

برای مقایسه دستاوردهای هر شرکت، روستایی که از لحاظ شرایط آب و هوایی، فعالیتهای کشاورزی و شرایط عمومی با روستاهای مورد نظر قابل مقایسه باشد به عنوان روستای شاهد انتخاب شد.

از ۱۸ شرکت تعاونی راه‌اندازی شده تا سال ۱۳۷۵ در استان، ۱۲ شرکت که دارای دست‌کم سه سال سابقه کار بودند انتخاب شده و از ۲۲۳۶ نفر عضو این ۱۲ شرکت ۷۰۰ کشاورز به صورت تصادفی انتخاب و مورد پرسشگری واقع شدند. که پس از حک و اصلاح پرسشنامه‌ها ۶۴۵ پرسشنامه مورد استفاده واقع شد که رقی معادل ۱۵/۲۲ درصد جامعه آماری را در بر می‌گیرد.

در این مطالعه جهت طبقه‌بندی داده‌ها و تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده روشهای آماری تجزیه واریانس و نرم‌افزارهای TSP و SPSS به کار گرفته شده است. همچنین جهت مقایسه عملکرد کشاورزی واحدهای بهره‌برداری عضو شرکتها با واحدهای بهره‌برداری

بررسی عملکرد شرکتهای ...

کشاورزان خرده پا در روستاهای شاهد از تکنیکهای اقتصادسنجی استفاده شده و معنیدار بودن آماري تفاوتها در عملکرد محصولات کشاورزي عمده آزمون شده است.

بحث

در تاريخ ۱۳۶۹/۹/۴ اولين شرکت تعاوني توليد روستايي استان همدان در روستاي شوشاب راه اندازي شد و تا آخر سال ۱۳۷۵ تعداد آنها به ۱۸ واحد رسيد. اين ۱۸ شرکت در مجموع ۵۹۳۲ نفر عضو دارند که معادل ۵ درصد از کشاورزان استان مي شود. زمينهاي کشاورزي زيرپوشش اين شرکتهای ۱۱۰۴۰۰ هکتار است که برابر ۱۴/۷ درصد زمينهاي کشاورزي استان است. زمين سرانه هر واحد بهره برداري در اين شرکتهای ۲۱/۳۱ هکتار که ۱۰ هکتار آن آبي و بقيه به صورت ديم است. ميانگين مساحت هر بهره برداري در استان ۷/۴۷ هکتار که ۲/۵ هکتار آن آبي و ۴/۹۷ هکتار ديم است. به اين ترتيب ملاحظه مي شود که تعاونيها در روستاهای بزرگ و پُر آب استان استقرار يافته اند.

مقايسه عملکرد شرکتهای با مفاد قانون و آئين نامه اجرائي مربوط نشان مي دهد که تفاوت زيادي بين عملکرد اين شرکتهای با آنچه در قانون مربوطه آمده است وجود دارد. قانون تعاوني کردن توليد و يکپارچه شدن اراضي در حوزه عمل شرکتهای تعاوني روستايي در ۱۳۴۹/۱۲/۲۴ به تصويب مجلس رسيد و آئين نامه اجرائي آن در تاريخ ۱۳۵۰/۵/۹ به تصويب هيئت وزيران رسيده است.

در ماده ۱ قانون آمده است که به منظور يکپارچه کردن قطعات زمينهاي مزروعي کشاورزان داوطلب عضو شرکت تعاوني هر يک از دهات حوزه عمل شرکتهای تعاوني در جهت امکان حداکثر بهره برداري از منابع آب و خاک کشور از طريق تاسيس شبکه هاي نوين آبياري و تسطیح زمينهاي مزروعي و احداث راههاي ارتباطي بين مزارع و آشنا ساختن اعضا با اصول و شيوه هاي جديد کاشت و برداشت و استفاده صحيح از وسايل و ماشين آلات کشاورزي متناسب با شرايط محلي و رعايت نظام تعاون و احيا زمينهاي باير و مسلوب المنفعه و موات واقع در منطقه

عمل شرکتهای مزبور یا مجاور آن و همچنین فراهم نمودن امکانات و تسهیلات بیشتر برای توسعه و بهبود و ایجاد صنایع دستی و تبدیل فرآورده‌های دامی و کشاورزی و گسترش فعالیتهای مفید غیر کشاورزی و بالتجیه فراهم شدن موجبات افزایش تولید و درآمد سرانه سکنه روستاها و تأمین رشد مداوم اقتصادی کشور به وزارت اصلاحات اراضی و تعاون روستایی اجازه داده می‌شود با رعایت اصل مالکیت فردی کشاورزان و تأمین حقوق ناشی از آن به تدریج و متناسب با امکانات دولت و همچنین استقبال کشاورزان از برنامه یکپارچه کردن زمینها و تعاونی نمودن تولید در حوزه عمل شرکتهای تعاونی روستایی حائز شرایط، برنامه مذکور را به مورد اجرا گذارد.

از مطالعه ماده ۱ قانون چنین دریافت می‌شود که اجرای قانون دو هدف اصلی و اولیه را دنبال می‌کند، هدف اول استفاده بهینه از منابع آب و خاک کشور و افزایش تولید جهت تأمین نیازهای مملکتی و هدف دوم افزایش درآمد کشاورزان هدف دوم است. قانونگذار، دستیابی به این دو هدف را در گرو یکپارچه کردن اراضی و کار گروهی در چارچوب نظام تعاونی می‌بیند. مطالعه چگونگی تأسیس ۱۲ شرکت تعاونی در استان همدان نشان می‌دهد که دست‌اندرکاران به سادگی از این مهم گذشته‌اند. در انتخاب روستا امکان یکپارچه‌سازی و استقبال کشاورزان از این امر و داوطلب شدن آنها برای این مهم ملاک کار نبوده است. به همین دلیل فعالیت نیز در این راستا شکل نگرفته و دستاوردی نیز به همراه نداشته است.

مطلب دیگر اینکه، هیچیک از شرکتهای مطابق با قانون تعاونیهای تولید عمل نمی‌کنند، در اصل هیچیک از شرکتهای فعالیت تولیدی ندارند، زمین و سایر عوامل تولید مانند گذشته در اختیار کشاورزان است و ایشان مطابق با روال گذشته به کشت و کار مشغولند و هیچ تغییری در سازمان تولید به وجود نیامده است. شرکتهای با فراهم کردن تعدادی ماشین‌آلات از کشاورزی تنها به ارائه خدمات ماشینی می‌پردازند.

شکلگیری شرکتهای نیز مطابق با مفاد قانون مربوطه نبوده است، بحث داوطلبی کشاورزان برای یکپارچه کردن اراضی و کار گروهی در چارچوب نظام تعاونی در اصل مطرح نبوده است،

بررسی عملکرد شرکتهای ...

بلکه مروج پس از مطالعه مقدماتی روستا بخصوص از لحاظ منابع آبی اقدام به جمع کردن اهالی و سخنرانی برای آنها سپس با ارائه وعده‌های گوناگون کشاورزان را به تشکیل شرکت تشویق کرده است. به طور خلاصه به کشاورز چنین القا شده است که با پرداخت چند صد تومان به عنوان حق سهم، می‌تواند برای همیشه از خدمات ارزانقیمت یا رایگان دولتی برخوردار باشد. با توجه به ناچیز بودن حق عضویت، کشاورزان از تأسیس شرکت استقبال کرده و در انتظار برخورداری از خدمات دولتی لحظه‌شماری کرده است. و چون شرکتهای نتوانسته‌اند انتظارات بی‌مورد اعضا را اجابت کنند، بنابراین جو بی‌اعتدالی و واخوردگی از این نهاد نوپا حاکم شده است و بنابراین وقتی از کشاورزان سؤال شد که چرا شرکت راه‌اندازی شد، اعضای هیئت مدیره چگونه انتخاب شدند، چگونه با ایشان رابطه برقرار می‌کنید و خواسته‌هایتان را به مدیریت شرکت منعکس می‌کنید و یا اینکه چگونه از مشکلات شرکت آگاه می‌شوید و برای رفع آن مشکلات چه اقداماتی به عمل آورده‌اید و طرح سؤالاتی، از این قبیل پاسخ بیشتر کشاورزان چنین بود: بازرسان شرکت را نمی‌شناسیم، با اعضای هیئت مدیره تماس نداریم، از مسائل و تصمیمات شرکت بی‌اطلاع هستیم. اکثر اعضا از عملکرد مدیرعامل و هیئت مدیره ناراضی و نسبت به موفقیت یا شکست شرکت بی‌تفاوت‌اند زیرا که شرکت را یک نهاد دولتی می‌دانند و هیچ تعلق خاطر یا وابستگی نسبت بدان ندارند. تعداد کشاورزان که باور داشتند شرکت متعلق به مردم روستا است و موفقیت و یا شکست آن می‌تواند در فعالیتهای اعضا و همچنین توسعه روستا مؤثر باشد بسیار اندک هستند. افزون بر آن بسیاری از کشاورزان هنوز بدبینی پس از اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۲ را داشته و تصور می‌کنند شرکت تأسیس شده است تا زمینهای کشاورزان را از دست ایشان خارج کند به همین دلیل برخی از کشاورزان میزان مالکیت خود را کمتر از واقع بیان کرده تا سهمی از زمینها را برای خود حفظ کنند.

ماده ۳ آیین‌نامه اجرایی قانون تعاونی کردن تولید و یکپارچه شدن اراضی بیان می‌دارد دولت و شرکت تعاونی از طریق عقد قرارداد لازم حدود اشتراک و شرایط مشارکت بین بخش خصوصی و عمومی را دقیقاً تعیین و معلوم نماید. در تعاونیهای راه‌اندازی شده بحث اشتراک بین

دولت و تعاونی مطرح نیست زیرا که در اصل فعالیت تولیدی صورت نگرفته است تا بخواهد درآمد ناشی از آن را تقسیم کند. در ماده ۴ آئین نامه اجرائی آمده است که قبل از یکپارچه نمودن زمینها و شروع به تولید، ابتدا اقداماتی از سوی دولت باید انجام شود و پس از آماده شدن مقدمات اولیه و زیربنایی آن گاه به تأسیس شرکت همت گمارده شود. بند الف این ماده به شرح ذیل است:

الف: تهیه طرح جامع توسعه کشاورزی با انجام اقداماتی به شرح زیر: تهیه نقشه های توپوگرافی و کاداستر اراضی - انجام مطالعات خاکشناسی نیمه تفصیلی - انجام مطالعات لازم به منظور تهیه سیاستهای کشاورزی و فعالیتهای غیر کشاورزی منطقه - تعیین مساحت و حدود قطعات مناسب برای کشاورزی عمق - تهیه طرح کامل شبکه های آبیاری زهکشی در داخل قطعات و طرز ارتباط آنها با دریاچه های آبیاری عمومی منتهی به هر قطعه با توجه به سهمیه آب اختصاص داده شده برای هر هکتار در طرح آبیاری - تهیه برنامه کاشت انواع محصولات کشاورزی و تولید فراورده های دامی با توجه به شرایط اقلیمی و نوع خاک و بازار فروش محصولات تولیدی.

تهیه نقشه های اجرایی تسطیح زمینها و قطعه بندی - تهیه گزارش فنی درباره تأسیسات و تجهیزات و ماشین آلات که برای حداکثر بهره برداری مورد نیاز شرکت بوده از قبیل سردخانه، انبار، کشتارگاه، ماشینهای طبقه بندی محصولات و غیره - تدوین برنامه عملیات اجرایی، برآورد هزینه های مربوطه و توصیه جهت تدارک منابع مالی لازم برای شرکت تعاونی و انجام هر گونه مطالعات زیربنایی دیگر.

مقایسه مطالب یاد شده در بند الف با آنچه عملاً در استان همدان اجرا شده نشان دهنده آن است که تنها در چند مورد مانند تهیه نقشه کاداستر، تسطیح نسبی زمینها، احداث جاده بین مزارع و غیره در اندازه های محدود کارهایی انجام شده است آن هم پس از تشکیل شرکت و طی چند سال، به طور کلی این سؤال مطرح است که دولت در شرایط کنونی توان تأمین مالی خدمات پیشبینی شده در قانون را در سطح گسترده دارد یا خیر؟ میانگین هزینه راه اندازی یک شرکت در

بررسی عملکرد شرکتهای ...

سال ۱۳۷۵ معادل ۵۵ میلیون تومان است و این هزینه شامل هیچیک از خدمات پیشبینی شده در بند الف ماده ۱ قانون یاد شده در صفحه پیش نمی باشد.

طبق گفته های ارائه شده که تعداد شرکتهای به ثبت رسیده تا آخر سال ۱۳۷۵ حدود ۴۱۰ واحد و زمینهای زیرپوشش این شرکتهای معادل ۱/۵ میلیون هکتار است. از سوی دیگر عملکرد اداره آب و خاک وزارت کشاورزی در سال ۱۳۷۵ حدود ۳۵ هزار هکتار است. اگر تمام فعالیت این اداره به شرکتهای تعاونی اختصاص داده شود، ۶۰ سال وقت لازم است تا با این حجم عملیات سالانه بتوانیم زمینهای زیرپوشش این ۴۱۰ شرکت را آماده یکپارچه سازی و تولید گروهی کنیم.

ماده ۱۵ آئین نامه اجرایی در خصوص فعالیت دسته جمعی یا گروهی کشاورزان و چگونگی شرکت اعضا در کارها و دریافت دستمزد و همچنین توزیع سود و زیان بین آنها صحبت می کند.

از بررسی اجمالی مواد قانونی و آیین نامه اجرایی شرکتهای تعاونی تولید روستایی مشخص می شود که نه دولت به وظایف خود عمل کرده و نه تعاونیهای راه اندازی شده منطبق بر اصول قانون یاد شده اند.

طبق آمار اداره آب و خاک استان فعالیت یکپارچه سازی زمینهای در چارچوب طرح دولتی تا آخر سال ۱۳۷۵ حدود ۱۰۵۰ هکتار در سه شرکت تعاونی و حدود ۱۲۸۰ هکتار در دیگر روستاهای استان به اجرا در آمده است. این آمار نشان می دهد که فعالیت اداره آب و خاک خارج از شبکه تعاونیها بیشتر بوده افزون بر آن اگر کل این فعالیت در تعاونیها متمرکز می شد ۲/۱ درصد از زمینهای این شرکتهای را در بر می گرفت. لازم به توضیح است که طی سه دهه گذشته هرگاه کشاورز تصمیم به حفر چاه گرفته است نخست سعی کرده زمینهای خرد و پراکنده خود را با دیگر کشاورزان معاوضه کند تا مزرعه وی یکپارچه شده و قابل سرمایه گذاری شود. مطالعه نشان می دهد که همراه با افزایش تعداد حلقه های چاه حفر شده، از تعداد قطعات مزرعه کاسته شده است. به عبارت دیگر از ۱۳۴۲ تا ۱۳۷۵ حفر چاه آب مهمترین عامل در

یکپارچه سازی زمینهای کشاورزی استان محسوب می شود.

سود و زیان شرکتها

شرکتها برخلاف هدفها و آیین نامه های مربوطه، به امر تولید اشتغال نداشته بلکه به ارائه خدمات ماشینی بسنده کرده اند و برای این منظور هر شرکت تعدادی ماشین آلات کشاورزی فراهم کرده است. بنابراین هزینه های پرسنلی و هزینه تعمیرات و نگهداری ماشین آلات در مجموع، هزینه شرکتها را تشکیل می دهد و درآمد ناشی از خدمات ماشین آلات درآمد شرکتها را در بر می گیرد.

گفتنی است از ۱۲ شرکت مورد مطالعه در سال ۱۳۷۵ - ۶ شرکت سود آور و ۶ شرکت زیان آور بوده است. بیشترین سود متعلق به شرکت سنبله برابر ۷۲۳۵۱۶۷۵ ریال و کمترین آن مربوط به شرکت شوشارب و معادل ۲۶۷۷۲۰۹ ریال بوده است. بیشترین مقدار زیان ۵۲۴۸۹۵۶۷ ریال و متعلق به شرکت کرفس و کمترین مقدار زیان ۵۲۸۳۲۷۹ ریال و متعلق به شرکت شریفی است. مقایسه میزان سودآوری شرکتهای سود دهنده نسبت به سرمایه آن شرکتها گواه بر آن است که رابطه منطقی بین سرمایه و میزان سود وجود ندارد. برای نمونه بازده سرمایه در شرکت سنبله که سودآورترین شرکت مورد مطالعه همچنین در سطح کشور دارای اسم و رسم خاصی است ۵/۱ درصد است. لازم به یادآوری است که این محاسبه براساس کل دارایی شرکتها به قیمت های سال ۱۳۷۵ برآورد شده است ولی ارزش سرمایه شرکتها در دفاترهای حسابداری آنها رقمهای دیگری را نشان می دهد. در نظام حسابداری شرکتها تنها ارزش سهام فروخته شده به اعضا و آنچه که شرکتها با سرمایه خود خریداری کرده اند جزء سرمایه قلمداد می شود و سایر داراییهایی که در اختیار شرکتهاست ولی مالکیت آن دارایی از لحاظ حقوقی متعلق به وزارت کشاورزی یا دیگران است جزء دارایی شرکت محاسبه نمی شود. به طور مثال ساختمانها، انبار، خودرو و غیره که مالکیت آنها متعلق به دولت است ولی عملاً در اختیار شرکتهاست در ترازنامه جزء دارایی شرکت محاسبه نمی شود.

بررسی عملکرد شرکتهای ...

گفتنی است که تفاوت آشکاری بین سرمایه اولیه شرکتهای و ارزش کل داراییهای آنها به قیمت روز در سال ۱۳۷۵ دیده می‌شود که این امر به چند دلیل است، نخست آنکه بسیاری از داراییهای شرکتهای که به صورت هدیه، از سوی دولت در اختیارشان قرار گرفته است از لحاظ حقوقی متعلق به دولت است و در ترازنامه شرکتهای نشده است برای نمونه سازمان کشاورزی با ساخت یک تادو دستگاه خانه سازمانی، دفتر کار، انبار و سایر تأسیسات اولیه همچون خودرو و اثاثیه اداری سرمایه‌گذاری اولیه شرکتهای را تقبل کرده است و همان طور که گفته شد این سرمایه‌گذاری به قیمت‌های سال ۱۳۷۵ معادل ۵۵ میلیون تومان بوده است، دوم اینکه نرخ تورم طی سنوات گذشته موجب رشد قیمت ماشین‌آلات و ساختارها شده بنابراین سرمایه امروز شرکتهای نسبت به سرمایه اولیه آنها رشد زیادی نشان می‌دهد و این سرمایه بازده اقتصادی لازم را نداشته است و گفتنی است که یکی از مهمترین شکلهای مدیریت شرکتهای تأمین منابع مالی جهت انجام هزینه‌های جاری و بازپرداخت بدهی شرکتهای است. براساس ضابطه‌های موجود، هر شرکت باید طی پنج سال به خوداتکایی مالی برسد و پس از آن دولت تنها در پرداخت حقوق پرسنل شرکت را یاری خواهد داد. برخی از شرکتهای دوران پنج ساله را نیز پشت سر گذاشته و موفق به کسب درآمد لازم جهت پوشش هزینه‌های جاری و بازپرداخت وام‌های خود نشده‌اند، ناگزیر اقدام به فروش ماشین‌آلات خود کردند. بدیهی است چنین روندی در بلندمدت دوام‌پذیر نیست.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

خدمات ترویجی

شاید بتوان ادعا کرد که موفق‌ترین فعالیت شرکتهای ارائه خدمات آموزشی - ترویجی است. حضور ۱ تا ۲ نفر کارشناس و یک نفر تکنیسین کشاورزی به همراه تعدادی ماشین‌آلات و ارائه بذرهایی اصلاح شده و کود شیمیایی از دیگر خدمات شرکتهای است. حضور مداوم کادر اداری شرکتهای در یک روستا و تماس دائم با کشاورزان اثر آموزشی - ترویجی خود را گذاشته است و به همین دلیل عملکرد تولیدات کشاورزی در شرکتهای بیشتر از روستاهای شاهد است که در بحث

روش آبیاری

در جامعه کشاورزی کشور، روش آبیاری متأثر از روش توزیع آب یا حق آب است. با توجه به کمبود میزان آب نسبت به سطح زیر کشت و زمان و حجم آبی که در اختیار کشاورز قرار دارد امکان استفاده از روشهای آبیاری تحت فشار را نمی‌دهد. از سوی دیگر ناهمواری زمین و پراکنده بودن قطعات اجازه استفاده از روش آبیاری جوی پشته یا سیفونی را نمی‌دهد. در این شرایط بهترین و عملیترین روش آبیاری همان روش غرقابی یا کرتی است که در اکثر نقاط استان رواج دارد. پس از تشکیل شرکتهای و رواج کشت ردیفی با استفاده از ماشین بذرکار، بسیار سعی شده که کشاورزان را به روش آبیاری سیفونی تشویق کنند ولی همان گونه که گفته شد محدودیتهای شیب زمین، حجم آب، مدت زمانی که آب در اختیار هر کشاورز قرار دارد، پراکندگی قطعات زمین و غیره امکان فراگیر شدن این روش آبیاری را نداده است. بسیاری از کشاورزان عضو شرکتهای پس از کشت ردیفی اقدام به کرت بندی مزارع کرده و از روش غرقابی استفاده می‌کنند.

برای راه اندازی سیستمهای آبیاری تحت فشار نیاز به چاه آب اختصاصی و مزارع بزرگ است که شامل حال کشاورزان خرده پا نمی‌شود. همچنین کشاورزان از پذیرش روش آبیاری تحت فشار اکراه دارند زیرا که معتقدند این روش سبب افزایش تولید گندم و همچنین افزایش درآمد نمی‌شود و بنابراین منبعی جهت بازپرداخت وام و هزینه راه اندازی سیستمهای جدید در اختیار نیست. به همین دلیل روشهای آبیاری تحت فشار با اقبال همگانی روبه‌رو نشده است.

این مطالعه نشان می‌دهد که ۳۹/۳ درصد مزارع عضو شرکتهای از روش کرتی استفاده می‌کنند و حال آنکه این نسبت برای روستاهای شاهد ۷۳/۲ درصد است. بدیهی است استفاده از ماشین بذرکار در شرکتهای و تسطیح نسبی زمین موجب گسترش ردیفکاری شده و این خود استفاده از روش آبیاری سیفونی را رواج داده است.

روش بهره‌برداری

این مطالعه نشان می‌دهد $99/2$ درصد از کشاورزان مورد مطالعه در مرحله شخم از تراکتور استفاده می‌کنند، در ضمن آنکه تفاوت زیادی در استفاده از ماشین در مراحل شخم و تسطیح زمین کشاورزان عضو شرکتهای و روستاهای شاهد وجود ندارد. از مرحله زهکشی به بعد بتدریج تفاوتها ظاهر می‌شود. $89/6$ درصد از کشاورزان عضو شرکتهای زهکشی را با ماشین انجام می‌دهند و حال آنکه $68/8$ درصد از کشاورزان روستاهای شاهد این فعالیت را با ماشین انجام می‌دهند. همانگونه که در بحث روش آبیاری بیان شد یکی از مهمترین خدمات شرکتهای، ترویج بذرکاری به وسیله ماشین بذرکار است امروزه این فعالیت سنبل مکانیزاسیون تلقی می‌شود در شرکتهای بطور میانگین 57 درصد از کشاورزان از ماشین بذرکار استفاده می‌کنند و این شاخص برای روستاهای شاهد $37/8$ درصد است. افزون بر آن $57/8$ درصد کشاورزان عضو شرکتهای عملیات سمپاشی را با ماشین انجام می‌دهند و آن نسبت برای روستاهای شاهد $38/5$ درصد است.

فعالیت بعدی در امور کشاورزی مرحله برداشت یا درو است. $67/2$ درصد از کشاورزان عضو شرکتهای این فعالیت را با ماشین انجام می‌دهند و حال آنکه $43/5$ درصد از کشاورزان روستاهای شاهد عملیات برداشت را با ماشین انجام می‌دهند. گفتنی است که رواج نسبی ماشین در فعالیتهای کشاورزی کشاورزان عضو شرکتهای مرهون ناوگان ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی است که در شرکتهای فراهم آمده است.

مساحت مزرعه

مطالعه نشان می‌دهد که میانگین مساحت مزرعه در شرکتهای مورد مطالعه $21/31$ هکتار و در روستاهای شاهد $16/4$ هکتار است. میانگین سطح زیر کشت محصولات آبی در سال 1375 در شرکتهای $7/53$ هکتار و در روستاهای شاهد $4/89$ هکتار بوده است این دورقم گواه بر آن است که شرکتهای بزرگ و پرآب استقرار یافته و همان‌گونه که از پیش بیان

شد اندازه مزرعه از شاخصهای استانی و ملی بسیار بزرگتر است. میانگین تعداد قطعات زمین هر مزرعه در شرکتها ۶/۱۵ قطعه و در روستاهای شاهد ۸/۰۷ قطعه است که خود تأییدی است بر گفته قبلی که حفر چاه و تبدیل مزارع دیم به آبی موجب یکپارچگی زمینهای و کاهش تعداد قطعات بوده است.

سرمایه

میانگین سرمایه گذاری انجام شده در یک واحد بهره برداری از سوی کشاورزان عضو شرکتها ۹۴,۶۲۰,۹۵۰ ریال و در روستاهای شاهد ۶۸,۷۱۹,۲۱۰ ریال بوده است. تفاوت چشمگیری در اجزا تشکیل دهنده سرمایه بین شرکتها و روستاهای شاهد وجود ندارد، در مجموع ۵۹/۵۱ درصد از سرمایه هر مزرعه را ارزش زمین واحد بهره برداری تشکیل می دهد، چاه و موتور آب ۸/۷۴ سرمایه را به خود اختصاص داده است. ارزش انواع دام ۶/۴۲ درصد سرمایه را تشکیل می دهد. بقیه اجزاء تشکیل دهنده سرمایه به شرح زیر است:

انبار و موتورخانه ۵/۶۶ درصد، ماشین آلات و ابزار ۴/۹۱ درصد، تنخواه گردان ۴/۱۶ درصد، دامداری و اصطبل ۳/۳۵ درصد، باغ ۳/۱ درصد، سایر داراییها ۲/۶ درصد، موجودی انبار ۱/۰۲ درصد و سرانجام تأسیساتی مانند دیوارکشی، جاده ها و اصلاحات انجام شده روی زمین ۰/۵۲ درصد سرمایه را تشکیل می دهد گفتنی است که از کل سرمایه هر واحد بهره برداری ۹۳/۶۱ درصد به عنوان سرمایه شخصی متعلق به شخص کشاورز است و ۶/۳۹ درصد بقیه وام و بدهی است.

سرمایه شرکتهای تعاونی از سه منبع اصلی تأمین شده است. ۱. فروش سهام به اعضا که به طور معمول رقم ناچیزی از اصل سرمایه را تشکیل می دهد، ۲. وامهای دریافتی از بانک کشاورزی که به شکلهای مختلف و با کارمزدهای متفاوت بوده. متوسط وام دریافتی هر شرکت تا پایان سال ۱۳۷۵ در استان همدان ۴۴۰۸۷۶۴۱۹ ریال بوده است، ۳. سرمایه گذاری دولتی شامل ساخت تأسیساتی همچون ساختمان مسکونی، انبار، دفتر کار، حفر چاه و غیره و همچنین خرید

بررسی عملکرد شرکتهای ...

تجهیزات اداری یا ماشین آلات کشاورزی و یا پرداخت هزینه‌های اداری، سوخت و غیره است.

فعالیت‌های زراعی

این مطالعه نشان می‌دهد که میانگین هزینه یک هکتار فعالیت‌های کشاورزی (اعم از زراعت‌های آبی و دیم) در شرکتها ۴۹۹۷۸۴ ریال است که ۳۰۰۸۶ ریال بیشتر از رقم مشابه در روستاهای شاهد است، ولی میانگین ارزش تولیدات یک هکتار زراعت در شرکتها ۱۴۳۹۵۲۲ ریال است که ۲۴۱۰۶۱۰ ریال بیشتر از رقم مشابه در روستاهای شاهد است، در نتیجه سود در هکتار فعالیت‌های کشاورزی در شرکتها ۹۳۹۷۳۸ ریال است که ۲۱۱۵۲۵ ریال بیشتر از روستاهای شاهد است. جهت آشنایی با راندمان تولید، هزینه تولید، درآمد و سود در هکتار محصولات کشاورزی در شرکت‌های مورد مطالعه و مقایسه آن با روستاهای شاهد می‌توان به جدول شماره ۱ رجوع کرد. آمار این جدول نشان می‌دهد راندمان تولید و سود به دست آمده از بیشتر محصول‌های کشاورزی در شرکتها نسبت به روستاهای شاهد بیشتر است هرچند که این حالت در مورد همه محصولات عمومیت ندارد و به خصوص در مورد گندم دیم عملکرد به طور تقریب یکسان است. جهت آزمون آماری تفاوت عملکرد محصولات کشاورزی در شرکتها و روستاهای شاهد ۲ محصول گندم آبی و گندم دیم که سهم عمده‌ای در فعالیت‌های کشاورزی منطقه دارند انتخاب شده است. گفتنی است که گندم آبی نزدیک به ۳۳ درصد و گندم دیم حدود ۳۷ درصد زمین‌های زیر کشت شرکتها در سال کشاورزی ۱۳۷۵ را به خود اختصاص داده است.

به منظور اندازه‌گیری تأثیرگذاری شرکت‌های تعاونی تولید روستایی بر تولید و سودآوری

زراعت گندم آبی از اطلاعات مربوط به ۱۲ شرکت تعاونی مورد مطالعه و ۱۲ روستای شاهد آن استفاده کرده و برآورد زیر را انجام می‌دهیم:

$$RA = 2/523 + 0/380 DD + 1/377ADGA$$

(t)	۲۱/۸	(۲/۳۸)	(۴/۷۶)
[درصد اعتماد]	[۰/۹۹]	[۰/۹۸]	[۰/۹۹]
$R^2 = 0/57$	$D.W. = 1/47$	$F = 14/16$	$n = 24$

جدول شماره ۱. عملکرد هزینه درآمد و سود در واحد سطح هر یک از محصولات عمده

در شرکتها و روستاهای شاهد واحد تومان - تن

	گندم آبی	گندم زم	جو آبی	پرنجبه	حبوبات	انگور	سبب زرسی	شیدر	چغندر قند	صیفی چات
کل شرکتها	۷/۰۵	۰/۸۷	۷/۳۶	۸/۵۸	۷/۱۰	۵/۹۸	۲۵/۱۵	۷/۰۰	۳۳/۰۲	۱۷/۸۹
کل شاهدها	۲/۶۶	۰/۸۴	۲/۸۷	۸/۷۸	۷/۱۰	۴/۹۸	۱۷/۹۴	۷/۰۰	۲۵/۷۶	۸/۶۲
کل شرکتها	۴۸۵۰۳	۱۹۱۰۴	۲۷۶۶۴	۸۴۳۳۸	۲۴۶۹۷	۹۰۵۵۶	۲۸۷۵۳۱	۸۷۵۰۰	۱۰۰۸۱۷۸	۱۱۲۳۳۱
کل شاهدها	۵۰۸۹۶	۱۹۶۷۶	۵۰۷۱۷	۸۸۳۳۸	۲۳۳۵۰	۹۰۴۱۷	۲۶۵۵۸	۷۵۰۰۰	۹۹۸۰۰	۱۴۰۰۰۰
کل شرکتها	۱۳۳۳۲۸	۳۱۹۱۰	۱۵۱۳۰۱	۴۱۷۶۰۲	۱۳۳۴۴۴	۳۲۳۲۸۴	۸۸۰۳۱۰	۳۴۵۰۰۰	۳۳۰۱۵۶	۴۷۵۴۵۳
کل شاهدها	۱۱۹۵۳۷	۳۷۸۱۸	۱۲۹۳۵۸	۳۰۶۲۴۸	۱۳۲۱۴۰	۱۱۹۳۳۸	۶۲۷۹۴۱	۲۴۵۰۰۰	۲۵۷۵۵۰	۳۴۵۰۰۰
کل شرکتها	۸۸۷۸۵	۲۰۰۸۶	۱۰۶۴۳۸	۲۳۱۲۵۳	۸۷۴۹۱	۱۴۸۸۷۸	۴۲۲۸۵۹	۱۵۷۵۰۰	۲۲۱۹۷۸	۲۸۱۲۳۲
کل شاهدها	۶۸۶۲۲	۱۸۳۲۲	۷۸۶۳۱	۲۱۷۷۸۰	۹۷۷۹۰	۱۰۸۸۲۱	۴۶۳۲۵۳	۱۷۰۰۰۰	۱۵۷۷۵۰	۲۰۵۰۰۰

بررسی عملکرد شرکت‌های ...

که در آن RA راندمان تولید گندم آبی در هر هکتار، DD متغیر مجازی که مقدار آن برابر با یک، برای شرکت‌های تعاونی و برابر با صفر برای روستاهای شاهد و DGA متغیر مجازی برای شرکت تعاونی گاماسیاب که در منطقه پرتاب و حاصلخیز شهرستان نهاوند قرار دارد منظور شده است. این متغیر مجازی تفاوت تأثیرگذاری شرایط آب و خاک شهرستان نهاوند را بر روی راندمان تولید آزمون می‌کند، مدل یاد شده با توجه به کمیت آمارهای R^2 ، F و D.W. از لحاظ آماری معتبر است. برآورد مذکور نشان می‌دهد که راندمان گندم آبی در روستاهای شاهد بدون احتساب شرکت تعاونی گاماسیاب و روستاهای شاهد مربوط به آن برابر با ۲۵۲۲ کیلوگرم و در شرکت‌های تعاونی برابر با ۲۹۰۲ کیلوگرم است. این تفاوت از لحاظ آماری از اعتبار لازم نیز برخوردار است. و با ۹۸ درصد احتمال می‌توان به افزایش راندمان تولید در شرکت‌های تعاونی نسبت به روستاهای شاهد به اندازه ۳۸۰ کیلوگرم اعتقاد کرد. راندمان در هکتار روستای گاماسیاب برابر با ۳۹۰۰ کیلوگرم و در شرکت تعاونی گاماسیاب برابر با ۴۲۸۰ کیلوگرم برآورد شده است. لازم به ذکر است که راندمان تولید گندم آبی در کل جامعه آماری برابر با ۲۸۲۷ کیلوگرم بوده است. جهت آزمون آماری اثر شرکت‌ها در افزایش سودآوری زراعت گندم آبی برآورد زیر با استفاده از ۲۴ نمونه مربوط به شرکت‌ها و روستاهای شاهد انجام می‌شود.

$$P = ۶۸۲۴۹ + ۱۷۵۲۹ DD + ۱/۷۶ MA(1)$$

$$(1) \quad (۱۱/۸۸) \quad (۲/۱۳) \quad (۳/۳۳)$$

[درصد اعتماد]	[۰/۹۹]	[۰/۹۶]	[۰/۹۹]
$R^2 = ۰/۴۲$	D.W. = ۱/۷۶	F = ۷/۵۴	n = ۲۴

در این برآورد P میزان سود در زراعت گندم آبی هر هکتار را برای کشاورزان شاهد و عضو شرکت تعاونی نشان می‌دهد و $MA(1)$ برای برطرف شدن خود همبستگی در مدل منظور شده است.

مدل از لحاظ آماری از اعتبار لازم برخوردار است. مدل یاد شده نشان می‌دهد که تفاوت معنیداری در میزان سوددهی هر هکتار زراعت گندم آبی بین شرکت‌های تعاونی تولید و روستاهای شاهد وجود دارد. براساس این برآورد به‌طور میانگین میزان سود در هر هکتار برای

کشاورزان شاهد برابر با ۶۸۳۴۹ تومان و برای کشاورزان عضو شرکت تعاونی برابر با ۸۵۸۷۸ تومان است.

به این ترتیب این ۲ آزمون نشان می‌دهد که شرکتهای تعاونی تولید روستایی موفق شده‌اند میزان تولید و سود در هکتار زراعت گندم آبی را افزایش دهند. جهت آزمون اثرگذاری شرکتهای تعاونی تولید بر زراعت گندم دیم برآورد زیر با استفاده از آمار ۲۰ فونتهٔ مربوط به شرکتهای و روستاهای شاهد انجام شد که متغیرهای آن همان معانی متغیرهای برآورد قبلی را دارند و حرف D اضافه شده به آخر متغیرها معنی گندم دیم را دارد. برآورد سود در هکتار:

$$\begin{array}{l}
 PD = 21153 + 2764 DDD \\
 (t) \quad (5/34) \quad (0/49) \\
 [\text{درصد اعتماد}] \quad [0/99] \quad [0/47] \\
 R^2 = 0/01 \quad D.W. = 1/13 \quad F = 0/24 \quad n = 20
 \end{array}$$

برآورد راندمان تولید در هکتار

$$\begin{array}{l}
 RAD = 0/898 + 0/072 DDD \\
 (t) \quad (9/1) \quad (0/52) \\
 [\text{درصد اعتماد}] \quad [0/99] \quad [0/39] \\
 R^2 = 0/01 \quad D.W. = 1/17 \quad F = 0/27 \quad n = 20
 \end{array}$$

همان طور که ۲ برآورد بالا نشان می‌دهد تعاونیهای تولید روستایی نتوانستند اثری بر افزایش عملکرد در واحد سطح زراعت گندم دیم و همچنین سود در هکتار این زراعت داشته باشند. به عبارت دیگر تأثیرگذاری شرکتهای تعاونی بر راندمان تولید و سود در هکتار زراعت گندم دیم معنی‌دار و در خور ملاحظه نیست.

تعداد کارگر مصرفی در فعالیتهای زراعی

میانگین تعداد کارگر مصرفی در یک هکتار زراعت در واحدهای بهره‌برداری عضو شرکتهای ۲۹/۶۹ نفر روزکار بوده است که ۲۵/۶۱ نفر روزکار آن از نیروی کار خانواده تأمین

بررسی عملکرد شرکتهای ...

شده و ۴/۰۸ نفر روزکار استخدامی بوده است. این ارقام برای روستاهای شاهد عبارتند از ۳۶/۶۹ نفر روزکار در هکتار که ۳۳/۱ نفر روزکار آن از نیروی کار خانواده و بقیه آن استخدامی بوده است.

مدیریت در شرکتهای

یکی از عمده‌ترین نقاط ضعف در مدیریت شرکتهای کم‌تجربگی مدیران جوان آن است. سابقه کار مدیران ۱۲ شرکت مورد مطالعه به این شرح است: ۶ نفر کمتر از یکسال، ۳ نفر بین ۲ تا ۷ سال، ۳ نفر بین ۸ تا ۱۰ سال به بیان دیگر ۵۰ درصد از مدیران در بدو استخدام به عنوان مدیرعامل شرکت مشغول به کار شده‌اند. مدیر و پرسنل شرکتهای آشنایی لازم با جامعه‌شناسی روستا، مدیریت در جوامع روستایی، تعاون و بویژه تعاونیهای روستایی و رسالت تعاونیهای تولید روستایی را ندارند و برای این مهم آموزش لازم را ندیده‌اند. انگیزه ایشان بیشتر استخدام شدن بوده است. اکثر آنها کار در محیط روستایی را دوست ندارند. مجموع شرایط یاد شده سبب شده است که مدیران آنگونه که باید موفق نباشند، میانگین عمر یک مدیریت ۱/۶ سال است که خودگواه بر این مدعا است.

نتیجه‌گیری

۱. شرکتهای تعاونی تولید روستایی استان به هدفهای قانونی و از پیش تعیین شده که مهمترین آن یکپارچه‌سازی زمینهای کشاورزی است دست نیافته‌اند.
۲. دولت خدمات پیشبینی شده در قانون تأسیس شرکتهای تعاونی تولید روستایی را ارائه نداده است. شاید به این دلیل که شرایط زمانی با زمان وضع قانون مورد بحث تفاوت کرده و امروز دیگر توان انجام خدمات آن هم در سطح گسترده مهیا نشده است.
۳. شرکتهای راه‌اندازی شده در اصل فعالیت تولیدی ندارند و فقط به ارائه خدمات ماشینی و ترویجی اکتفا کرده‌اند.

۴. شرکتهای مورد مطالعه سودآور نبوده و بیشتر آنها با مشکل بازپرداخت بدهیها روبه‌رو هستند.

۵. مدیریت شرکتهای موفق نبوده است زیرا که نخست انتخاب مدیران و پرسنل مطابق با نیاز این شرکتهای نبوده است و دوم اینکه جوّ سالم لازم جهت همکاری اعضا با شرکت فراهم نشده و روستاییان شرکت را از آن خود نمی‌دانند و به عنوان یک نهاد دولتی به آن نگاه می‌کنند.

۶. شرکتهای موجب گسترش مکانیزاسیون در کشاورزی شده و در زمینه کشت با ماشین بذرکار بیشترین موفقیت را داشته‌اند. همین امر موجب رواج نسبی روش سیفونی در آبیاری شده است و استفاده از بذرهای اصلاح شده، کود شیمیایی به همراه افزایش خدمات آموزشی - ترویجی موجب افزایش عملکرد و افزایش سودآوری در زراعت شده است.

۷ - چون شرکتهای فعالیت تولیدی ندارند بنابراین نمی‌توان آنها را یک نظام بهره‌برداری کشاورزی دانست و چون به نظر نمی‌رسد در شرایط کنونی بتوانند امر یکپارچه شدن زمینهای خرد و پراکنده کشاورزان را سامان داده و تولید گروهی را به اجرا گذارند بنابراین برای آینده بخش کشاورزی و نظام بهره‌برداری مطلوب باید چاره‌اندیشی شود.

پیشنهادات

با توجه به اینکه نتایج این مطالعه آشکارا نشان می‌دهد که شرکتهای در یکپارچه‌سازی زمینهای و اهداف آن موفق نبوده‌اند و با عنایت به این که اصولاً شرایط تاریخی کشور با شرایط ذکر شده در قانون تأسیس شرکتهای تعاونی روستایی به کلی متفاوت است بنابراین چنین به نظر می‌رسد که با ابزار موجود امکان دسترسی به اهداف شرکتهای و در رأس آن یکپارچه‌سازی زمینها وجود ندارد و بنابراین باید به فکر طرح و ابزاری نو بود. در سال ۱۳۷۶ زمزمه تغییرات بنیادی در هدف‌گذاری شرکتهای شنیده می‌شد. از جمله اینکه شرکتهای باید به جای یکپارچه‌سازی اراضی یکجا زراعی براساس تناوب رایج در زیر هر چاه آب بپردازند. یا اینکه قانون جدیدی برای تعاونیهای روستایی باید تنظیم و تصویب شود. همه اینها نشان می‌دهد که امکان اجرای

بررسی عملکرد شرکت‌های ...

قانون قدیم وجود ندارد و سیاست مدون اجرای کار نیز در اختیار نیست. در چنین شرایطی توجه به چند اصل ضروری است و می‌تواند از گسترش خسارتها و پیامدهای منفی احتمالی در آینده جلوگیری کند. به چند نمونه از این اقدامات اشاره می‌شود:

۱. گسترش تحقیقات همه‌جانبه و پیگیری جهت تدوین سیاستی اجرا شدنی در زمینه نظام بهره‌برداریهای کشاورزی کشور. بدیهی است با توجه به گوناگونی شرایط حاکم بر بهره‌برداران کشور، نمی‌توان با سیاستی واحد و ابزار یکسان همه بهره‌برداریهای کشاورزی را در سراسر کشور سامان داد.

۲. تا دستیابی به سیاستهای اجرا شدنی و فراهم شدن ابزار اجرایی و اصلاح نظام بهره‌برداری کشاورزی، از هر نوع برنامه مقطعی که بر مبنای آزمون و خطا استوار است و به طور معمول براساس ضرورت‌های کوتاهمدت پیش می‌آید خودداری شود.

۳. از گسترش کمی تعاونیهای روستایی موجود به شدت پرهیز شود. تمام توان دست‌اندرکاران صرف اصلاح کیفی شرکت‌های موجود و رفع کمبودها و پیدا کردن راه حل تنگناهای جاری شود. بدیهی است چون شرایط اقتصادی - اجتماعی هر شرکت نسبت به دیگر واحدهای مشابه متفاوت است بنابراین اصلاح امور شرکت‌ها تلاشی منطقه‌ای را می‌طلبد و نمی‌توان با سیاستی واحد از مرکز، به حل مشکلات امیدوار بود.

۴. آزادی قانونی خرید و فروش زمینهای کشاورزی و اصلاح قانون ارث از تنگناهای قانونی در زمینه خرد و پراکندگی زمینهای کشور محسوب می‌شود.

۵. چون سیستم انتقال آب در بخش کشاورزی کشور موجب ایجاد مزیت نسبی زمینهای نزدیک به منابع آب می‌شود بنابراین جهت رفع این مزیت و تسهیل امر معاوضه کردن اراضی توسط کشاورزان، اقدام به احداث کانالهای بتنی جهت انتقال آب از منابع تا مزارع شود. این امر ضمن رفع آن مزیت نسبی مورد اشاره، موجب صرفه‌جویی منابع آب نیز می‌شود.

حجم فعالیتهای آب و خاک کشور متناسب با نیاز شرکت‌های تعاونی راه‌اندازی شده نیست. بنابراین پیشنهاد می‌شود تا فراهم شدن امکانات لازم تمام توان این واحد صرف احداث

کانالهای بتنی و انتقال آب به مزارع شود تا دست کم یکی از تنگناهای موجود به صورت گسترده‌تری حل شود و زمینه یکپارچه شدن زمینهای داوطلبانه به وسیله کشاورزان فراهم شود.

۶. تنظیم و اجرای برنامه‌های آموزشی و ترویجی مناسب و کارآمد جهت آماده کردن فرهنگی جامعه روستایی کشور به منظور اصلاح نظام بهره‌برداری و دستیابی به یکپارچه‌سازی زمینهای امری است بنیادی که بی‌توجهی به آن موفقیت هر برنامه‌ای را با تردید روبه‌رو می‌سازد. ۷. تمرکز تمام فعالیتهای تحقیقاتی آموزشی و ترویجی جهت افزایش بهره‌وری عوامل تولید و استفاده بهینه از آنها بویژه از منابع آب موجود شکل گیرد و در نهایت استراتژی توسعه بخش کشاورزی باید روی توسعه عمودی تأکید کند.

۸. استخدام مدیر عامل از سوی هیئت مدیره شرکت و با مشورت سازمان کشاورزی انجام شود و نکات زیر مورد توجه قرار گیرد.

الف. آشنایی با فرهنگ جامعه روستایی، تجربه در فعالیتهای کشاورزی، سابقه در امر مدیریت در جامعه روستایی، آشنایی با تعاون و باور اهداف تعاونیها، انگیزه زندگی در روستا ملاک استخدام افراد در تعاونیها باشد.

ب. تناسب لازم بین مسئولیتهای مدیر و دستمزد و پاداش وی برقرار شود.

۹. ایجاد منابع جدید درآمد برای شرکتها تا امکان عملی خودتکایی مالی آنها فراهم شود.

۱۰. ایجاد انگیزه‌های اقتصادی جدید جهت تشویق کشاورزان خرده‌پا به یکپارچه‌سازی

اراضی مانند ارائه خدمات ویژه به کشاورزانی که زمینهای خود را یکپارچه کرده و به یک حداقل مناسب در هر منطقه رسانیده باشند.

۱۱. ایجاد کمیته‌های برنامه‌ریزی جهت رفع مشکلات موجود تعاونیها و تعیین

استراتژیهای توسعه در هر منطقه با مشارکت تمامی مدیران شرکتها و همکاری متخصصان و دانشگاهیان.

۱. شمس‌نیا، محمود، ۱۳۷۲، شرکت‌های تعاونی و کشاورزی در بستر تولید، تعاون روستایی و کشاورزی.
۲. سازمان برنامه و بودجه جمهوری اسلامی ایران، مرکز آمار ایران، ۱۳۷۰، گزارشات سرشماری عمومی کشاورزی سال ۱۳۶۷.
۳. وزارت کشاورزی، معاونت امور واحدهای تولید و کشت و صنعت و تعاونیها، ۱۳۷۰، سازمان شرکت‌های سهامی و زراعی و تعاونیهای تولید روستایی، نشریه شماره ۱.
۴. وزارت کشاورزی، سازمان شرکت‌های سهامی و زراعی و تعاونیهای تولید روستایی، اول تا سوم اسفندماه ۱۳۶۸، مجموعه مقالات اولین سمینار مشترک شرکت‌های سهامی زراعی، تعاونیهای تولید روستایی، کشت و صنعتها.
۵. وزارت کشاورزی، سازمان شرکت‌های سهامی و زراعی و تعاونیهای تولید روستایی، ۱۳۶۹، مجموعه مقالات دومین سمینار مشترک شرکت‌های سهامی زراعی، تعاونیهای تولید روستایی، کشت و صنعتها.
۶. وزارت کشاورزی، معاونت واحدهای تولید و کشت و صنعت، ۱۳۷۲، شرکت‌های سهامی و زراعی ایران.
۷. وزارت کشاورزی، معاونت واحدهای تولید و کشت و صنعت، ۱۳۷۱، سپای مالکیت اراضی مزروعی ایران.
۸. وزارت کشاورزی، معاونت امور نظام بهره‌برداری، ۱۳۷۲، نگاهی کلی به مسائل نظام‌های بهره‌برداری در چند کشور نمونه.
۹. نوری نائینی، محمدسعید، ۱۳۷۰، گذار از کشاورزی سنتی (ترجمه) نشرنی.

ثرويشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگي
پرتال جامع علوم انسانی